

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

SAMARQAND IQTISODIYOT VA SERVIS INSTITUTI

Samarqand iqtisodiyot va
servis instituti rektori
M.E. Po'latov

2024 yil "29" avgust

Ro'yxatga olindi: FD-02-02

2024 yil "29" avgust

BOSHQARUV HISOB

O'QUV DASTURI

Bilim sohasi: 400 000 – Biznes, boshqaruv va huquq

Ta'lim sohasi: 410 000 – Biznes va boshqaruv

Ta'lim yo'nalishi: 60412700 – Baholash ishi

Fan/modul kodi MANACT106		O'quv yili 2024 - 2025	Semestr 5	Kreditlar 6
Fan/modul turi Majburiy		Ta'lim tili O'zbek/rus		Haftadagi dars soatlari 6
1	Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
	Boshqaruv hisobi	90	90	180
2	<p>I. Fanning mazmuni</p> <p>Xalqaro tajribalarda buxgalteriya hisobi tizimi "moliyaviy buxgalteriya hisobi" (financial accounting) va "boshqaruv hisobi" (management accounting) kabi tarkibiy qismlardan tashkil topgan. Moliyaviy buxgalteriya hisobi bu asosan tashqi axborot foydalanuvchilarga moliyaviy hisobot ko'rinishida axborotlarni taqdim qilish bo'lsa, boshqaruv hisobi esa ichki axborot foydalanuvchilar, ya'ni menejerlarga qarorlar qabul qilishlari uchun foydali axborotlarni yetkazib berish quyitizimiga aytiladi.</p> <p>Menejment qarorlarining sifati ko'p jihatdan menejerlarni o'z vaqtida, sifati, ob'yektiv va tezkor axborotlar bilan ta'min etish darajasiga bog'liq bo'ladi. Bu masalani hal etishda boshqaruv hisobi muhim rol o'ynaydi. Bu o'z navbatida ushbu soha mutaxassislari oldiga yangicha vazifalar qo'ymoqda. Shu bois, ular boshqaruv hisobi masalalarini mutaxassislikka oid bevosita fan sifatida mukammal bilishlari talab etiladi.</p> <p>Mazkur fanning asosiy maqsadi bo'lg'usi mutaxassislarda boshqaruv hisobining konsepsiyasi bilan yaqindan tanishtirish, menejerlarni qabul qilayotgan qarorlarini asoslash maqsadida korxona xarajatlari, budjetlari, baholarini belgilash va korxonaning kelgusidagi rivojlantirish yo'nalishlarini belgilab olish bo'yicha obyektiv, sifati va tezkor axborotlar bilan ta'min etishga doir yunalishiga mos bilim, ko'nikma va malakani shakllantirish hisoblanadi.</p> <p>Fanning asosiy vazifalari talabalarni boshqaruv hisobi maqsadlarida xarajatlar mohiyati va tasnifi, ustama ishlab chiqarish xarajatlarni hisobga olish hamda mahsulotlar tannarxini kosting qilishning usullari, budjetlashtirish va nazorat, xarajatlarning menejment tahlili, menejment qarorlarini asoslashda xarajatlar to'g'risidagi axborotlardan foydalanish, baholash asoslari bilan tanishtirish, ularda ushbu bilimlar bo'yicha amaliy ko'nikmalarni hosil qilishga qaratilgan.</p> <p>Ushbu fanni chuqur o'rganish orqali talabalar menejment qarorlarini qabul qilishda Boshqaruv hisobi ma'lumotlarini tayyorlash, taqdim qilish va qo'llash bo'yicha zarur bilimlarga ega bo'ladilar.</p>			
3	<p>II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)</p> <p>II.I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:</p> <p style="text-align: center;">I-BOB. "BOSHQARUV HISOBINI" FANIGA KIRISH</p> <p>1.1-mavzu. Boshqaruv hisobining paydo bo'lishi va tarixiy rivojlanishi. Professional tashkilotlar faoliyati</p> <p>Dastlabki buxgalteriya yozuvlari. Markaziy Osiy mamlakatlarida eramizning boshlarida shakllangan iqtisod, fan va madaniyatning hisob-kitob tizimi rivojlanishiga ta'siri. Hisob-kitob ishlarining taraqqiy ettirilishida islom dinining roli va ahamiyati.</p> <p>Tannarxi hisobi (Cost accounting)ning vujudga kelishi. Dastlabki, tannarx tushunchasi, mahsulotni tayyorlash qiymati, xarajatlarni taqsimlash, zavod schetlarining</p>			

qo'llanilishi va prinsiplari.

Xarajatlar hisobini rivojlantirishda fransus olimlari hissasi. Germaniyada sanoatning rivojlanishi. Sanoat mahsulotlarining tannarxini hisoblash vazifasi. Rus olimlarining tannarx hisobiga qarashlari.

Buxgalteriya hisobi fanining shakllanishi va rivojlanishida Amerika-Angliya davlatlari iqtisodchi olimlarining hissasi. "Direkt kosting" tizimini yoqlab chiqilishi. Moliyaviy buxgalteriya hisobi va Boshqaruv hisobiga bo'linishi. XX asrning boshlarida AQSHda va undan keyin Yevropada "Standart kosting" tizimi keng qo'llanila boshlanishi. "Javobgarlik markazlari bo'yicha hisob yuritish" g'oyasi.

AQSHdagi Menejment Buxgalterlar Instituti (IMA) roli. Buyuk Britaniya Menejment Buxgalteriya Hisobi Charter Instituti (CIMA)ning Boshqaruv hisobini rivojlantirishdagi hissasi.

Mustaqillik davrida hamdo'stlik davlatlari, jumladan O'zbekistonda Boshqaruv hisobini rivojlantirilishi.

Boshqaruv (menejmentlik) hisobining konsepsiyasi, uning maqsadi va vazifalari. Ishonchli va vijdonan aks ettirish (True and Fair View Concept) - asos bo'luvchi konsepsiya. Menejmentlik buxgalteriya hisobining konsepsiyasi, uning maqsadi va vazifalari hamda tashkil etilishi bilan bog'liq fundamental masalalari. Uning asosiy jabhalari.

Boshqaruv hisobining maqsadi. Boshqaruv hisobining umumiy vazifalari: rejalashtirish va kompaniya siyosatini shakllantirish (planning and policy formulation); interpretatsiya jarayoni (interpretation process); qarorlar qabul qilish jarayonida yordam berish (assists in decision-making process); kontrolling (controlling). hisobotdorlik (reporting); tashkil etish unsurlari (facilitates organizing).

Boshqaruv hisobining kompaniya darajasida aniqlashtirilgan vazifalari.

Menejmentning funksiyalari va unga mutanosib boshqaruv hisobiga oid bo'lgan funksiyalari.

Korxonalarda boshqaruv hisobini tashkil etish zaruriyati. Korxonani boshqarish va nazorat qilish tezkor, operativ hamda ishonchli axborotlarga tayanishi. Axborotlar tarkibi. Korxona faoliyatini qisqa muddatga rejalashtirish, rejalarning bajarilishini kunlik nazorati natijalari, ta'minotchilardan olinadigan xom-ashyo va materiallar to'g'risida kunlik axborot, mashina-soatlar va mehnat soatlari to'g'risidagi axborotlar, kunlik ishlab chiqarilgan tayyor mahsulotlar, brak mahsulotlar to'g'risida ma'lumot, mahsulot birligining tannarxi, sex faoliyatining samaradorligi, xodimlarning mehnati unumdorligi, asbob-uskunalarning holati va boshqa Boshqaruv hisobining obyektlariga doir axborotlar qisqacha tavsifi va ahamiyati.

1.2-mavzu. Boshqaruv hisobining menejment tizimida tutgan o'rni hamda qarorlar qabul qilishda ishtiroki

Boshqaruv hisobi menejerlarga moliyaviy va nomoliyaviy axborotlar bilan ta'min etishi: rejalashtirish va nazorat; kompaniyalar faoliyatiga doir ma'lumotlar bazasini to'plash; menejment qarorlarini qabul qilish.

Menejmentning budgetlar va bajarilish hisobotlariga tayanishi. Haqiqiy natijalarning budgetga nisbatan tebranishi. Bajarilishlarni o'lchash (baholash)ning quyi tizimi vujudga kelishi. Ushbu quyi tizimning rejalashtirish quyi tizimi bilan "qaytarma bog'liqlik (feedback)"ning o'rnatilishi.

Menejmentning umume'tirof etilgan o'zaro bog'liq va ketma-ket amalga oshiriladigan bosqichlari: tashkilotning eng umumiy va maxsus maqsadlarini belgilash; maqsadlarga erishish uchun rejalari ishlab chiqish (budgetlar); harakat (amalga oshirish); bajarilishlarni baholash.

Harakatlar (amalga oshirish) va bajarilishni baholash jarayonidagi "qaytarma bog'liqlik"ni yuzaga kelishi.

Buxgalteriya hisobida ma'lumotlar bazasi va ulardan boshqaruv qarorlarini qabul qilishda foydalanish.

Zamonaviy menejment tizimida qarorlar qabul qilish. Qarorlar qabul qilish jarayoni bosqichlari: masalalar (muammolar)ni yoritish; muqobil variantlarini identifikatsiyalash; zarur axborotlarni to'plash; qarorlar qabul qilish.

Buxgalterlarning menejmentda tutgan o'rni va ularning menejment jarayonida ishtirok etishi. Menejmentning chiziqli, staf va funksional vakolatlari.

Moliyaviy ishlar departamenti faoliyati davomida "trishureship" (treasureship) va "kontrollorship" (controllership) funksiyalari.

Boshqaruv hisobining tarkibiy qismlari

Yaxlit buxgalteriya hisobi tizimini tashkil etuvchi boshqaruv buxgalteriya hisobi va moliyaviy buxgalteriya hisobining tarkibiy elementlari va ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqligi.

Buyuk Britaniyadagi SIMA tashkiloti tomonidan tayyorlangan boshqaruv hisobi bo'yicha lug'atda boshqaruv hisobining elementlari: strategik rejalashtirish; moliyaviy menejment; operatsiyalar nazorati uchun axborotlar (tannarx buxgalteriya hisobi/budjetlashtirish); styuardesli hisobot (moliyaviy buxgalteriya hisobi) (stewardship reporting); qarorlar tayanchi; ichki audit.

Menejment hisobining strategik qarorlar qabul qilishda o'ta muhimligi.

Boshqaruv hisobi fani tarkibiy elementlari: tannarx hisobi; qisqa muddatli rejalashtirish (budjetlashtirish); uzoq muddatli rejalashtirish; bahoni shakllantirish, transfert baho, biznes tarkibini o'zgartirish (restrukturizatsiya) bo'yicha qarorlar qabul qilish hamda segmentar hisobot, strategik Boshqaruv hisobi.

Strategik boshqaruv hisobi strategik qarorlarni qabul qilinishi uchun muhim ahamiyat kasb etishi. Strategik boshqaruv hisobining maqsadi va vazifalari. Taktik va strategik boshqaruv hisobining taqqoslama tavsifi.

Boshqaruv hisobining moliyaviy hisob hamda tannarx hisobi bilan aloqalari va farqli jihatlari

1.3-mavzu. Boshqaruv buxgalterlarining professional etikasi

Buxgalter professiyasi ijtimoiy ahamiyat kasb etadigan professiya. Jamoat manfaatlari nuqtai nazaridan buxgalterlar majburiyatlari. Boshqaruv buxgalter kasbi etika qoidalari qabul qilinishi talab etiladigan professional soha. Etika qoidalari. Professional etika qoidalari ma'naviy funksiyalari.

Buxgalterlarning xalqaro federatsiyasi tomonidan professional buxgalterlarning etika kodeksi ishlab chiqilishi. Etika kodeksida buxgalteriya professiyasiga qo'yiladigan asosiy talablari: ishonchlilik; professionalizm; xizmatlar sifati kafolatlanganligi; ishonch.

AQSHdagi menejment buxgalterlar instituti (IMA - Institute Of Management Accountant) tomonidan ishlab chiqilgan menejment buxgalterlarining kompetentlik, konfidentsiallik, to'g'rilik va ishonchlilik bo'yicha sifat tavsiflari. IMAning keng qamrovli prinsiplari: to'g'rilik (honesty), adolatlilik (fairness), obyektivlik (objectivity) va mas'uliyatlilik (responsibility).

A'zolar tomonidan rioya qilmasliklari intizomiy choralar qo'llanilishiga olib kelishi mumkin bo'lgan standartlar qoidalari: kompetentlik (competence); konfidentsiallik (confidentiality); to'g'rilik (integrity); ishonchlilik (credibility).

Mamlakatimizda "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonunda maxfiylikka rioya qilinishi mustahkamlanishi.

O'zbekiston Respublikasida "Professional buxgalterlarining etika kodeksi". Kodeksdagi asosiy prinsiplar: tartiblilik (poryadochnost); obyektivlik (obyektivnost); professional kompetentlik va yetarli darajadagi sinchkovlik (professionalnaya kompetentnost i doljnaya tshatelnost); konfidentsiallik (konfidensialnost); professional xulq-atvor (professionalnoye povedeniye).

Me'yoriy tartib qoidalarida buxgalterlar shaxsiy fazilatlarini: kishilar bilan muloqat qila olish qobiliyati, intellektual innovatsion yaratuvchanlik qobiliyati, o'ziga ishonch, to'g'ri so'zlik va javobgarlik hamda boshqa bar qancha sifatlar.

1.4-mavzu. Boshqaruv hisobining predmeti va metodi

Boshqaruv hisobining predmeti va ob'ektlari tavsifi.

Korxonalar menejment tizimida buxgalteriya hisobiga qo'yilayotgan talablar. Boshqaruv hisobining mazmuni.

Boshqaruv hisobi mustaqil fan tarmog'i sifatida belgilovchi omillari: maqsadi; hisob subyektlari, predmeti va obyekti, qoidalar va prinsiplari; metodi (usul va uslublari); protsedurasi hamda sikli; Boshqaruv hisobi jarayoni mahsuloti; axborot foydalanuvchilari; professional menejment buxgalterlari etika qoidalarini.

Boshqaruv hisobining predmetini tashkil etuvchi obyektlari: korxona va tashkilotlarda yuz bergan iqtisodiy hodisalar, operatsiyalar, jarayonlar va ularga oid bajarilishlar; mahsulot (ish va xizmat)lar tannarxi; budjetlar va strategik rejalar; alohida faoliyat turlari; loyihalar, grantlar, shartnomalar, harakatlar dasturlari va yo'l xaritalari; segmentlar va javobgarlik markazlari; ishlab chiqarilayotgan mahsulot, ish va xizmatlarning turlari; standartlar, me'yorlar va normativlar hamda ulardan chetlanishlar; ilmiy-tadqiqot ishlanmalari, mahsulot dizaynini takomillashtirish, innovatsiyalar, axborot texnologiyalari mahsulotlari; narxlashtirish, jumladan, transfert bahoni shakllantirish; qarorlarning muqobil variantlari; ichki hisobot berish tizimi.

Boshqaruv hisobi predmetini tashkil qiluvchi obyektlarning har biri o'ziga xos tasnifiy va tavsifiy jihatlari. Korxonalarda yuz berayotgan iqtisodiy jarayonlar an'anaviy tarzda tasnifi: ta'minot jarayoni, ishlab chiqarish jarayoni va sotish jarayoni.

Boshqaruv hisobi fani metodi

Boshqaruv hisobi metodiga ta'rif. boshqaruv hisobida qo'llaniladigan metod va usullarni tasnifi va tavsifi: umumtan olingan bilishning falsafiy kategoriyalari hamda metodlari; iqtisodiy operatsiyalar, jarayonlar va bajarilishlarni tan olish, qayd qilish, tasniflash, guruhlashda qo'llaniladigan usullar; baholash yondashuvlari, tizimlari va umume'tirof etilgan usullari; buxgalteriya hisobida ma'lumotlarga ishlav berish, ma'lumotlarning realigini tekshirish, hisobotlarni tuzishda qo'llaniladigan an'anaviy (umume'tirof etilgan) usullari; costing (kosting) tizimlari va usullari; iqtisodiy tahlil, statistika, iqtisodiy matematik metodlar; marketing va menejment hamda boshqa iqtisodiy fanlardagi metod va usullar; rejalashtirish (budjetlashtirish) va strategik rejalashtirish metodlari; narxlashtirish va transfert narxlarini belgilash usullari.

Boshqaruv hisobida indekslash, ko'rsatkichlarning minimal va maksimal miqdorini belgilash (mini-maks usuli), grafika usuli, chiziqli tenglamalar, kvadrat tenglamalar, omilli tahlil, muhandislik hisob-kitoblari, turli jarayonlarga doir hisob-kitoblarni avtomatlashtirish algoritmlari va dasturlardan foydalanish.

Boshqaruv hisobining muhim prinsipi qonunda taqiqlanmagan har qanday usul va uslublardan hamda protseduralardan foydalanish mumkin ekanligi. Qo'llanilgan usul samarali, boshqaruv uchun maqbul bo'lishi, to'g'ri taktik va statik qarorlar qabul qilish imkonini yaratishi, boshqa kompaniyalarning statusi va mavqega noqonuniy ta'sir ko'rsatmasligi, halollik, to'g'rilik va adolat amal qilishi.

Boshqaruv hisobining o'ziga xos prinsiplari: operativlik, o'z vaqtidalik va muntazamlik; taqdim etilayotgan axborotlarning foydali, ishonchli, to'la, aniq va sodda bo'lishligi; taqdim qilinayotgan axborotlarning konfidentsialligi; Boshqaruv hisobining moslanuvchanligi; axborotlarning samaradorligi va salmoqliligi; boshqaruv hisobida nazorat tizimi o'rnatilganligi; Boshqaruv hisobi tizimining prognozlashuvi; menejerlar tomonidan xarajat moddalarining nazorat qilinishi; bajaruvchilarga motivatsiya belgilanganligi.

II-BOB. TANNARX HISOBI

2.1-mavzu. Tannarx hisobi mohiyati va vazifalari. Xarajatlarni turkumlash va ularning hisobi

Tannarx hisobining (cost accounting) mohiyati va vazifalari.

Tannarx hisobining maqsadi. Hozirgi kunda tannarx hisobi tizim sifatida yuzaga kelishi. Tannarx hisobi Boshqaruv hisobining eng muhim tarkibiy qismi va axborot manbai hisoblanishi. Tannarx hisobi Boshqaruv hisobining fundamentini tashkil etishi. Tannarxni hisoblash (Costing), Tannarx hisobi (Cost accounting), Tannarx buxgalteri (Cost Accountancy), Tayyor mahsulotlar tannarxi hisobi, Mahsulot birligi tannarxi kabi tushunchalarning tavsifi.

Tannarxni o'lchash va baholash. Tannarxga oid buxgalteriya yozuvlarini amalga oshirish. Tannarx hisoboti. Tannarx tahlili. Tannarxni qisqartirish va optimallashtirish masalalari.

Tannarx hisobining umume'tirof etilgan vazifa (objectives)lari. Menejerlarning tannarx hisobini tashkil etishdan oladigan naflarini belgilovchi omillar.

Tannarx hisobi tizimini tashkil etishda hisobga olish lozim bo'lgan omillar.

Sohaga doir iqtisodiy adabiyotlarda xarajatlar, ishlab chiqarish xarajatlari, ishlab chiqarish bo'lmagan xarajatlar hamda tannarxi tushunchalari tavsifi va qo'llanilishi.

Buxgalteriya hisobining konseptual asoslarida xarajatlarga keltirilgan ta'rif. Boshqaruv hisobida xarajatlar tushunchasiga berilgan ta'rif.

Xarajatlar va tannarx tushunchasi, ularning mazmuni va tavsifi.

Xarajatlarni (expenses) korxonaning odatdagi faoliyati (ordinary) bilan bog'liq xarajatlar va odatdagi faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan xarajatlarga (losses) bo'linishi.

Korxonaning odatdagi faoliyati kursi jarayonida yuz bergan operatsion, moliyaviy va innovatsion ilmiy-tadqiqotlar faoliyatlari natijasida yuzga kelgan xarajatlar.

Odatdagi faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan xarajatlar tarkibi.

Operatsion xarajatlar: ishlab chiqarish xarajatlari va ishlab chiqarish bo'lmagan xarajatlar.

Ishlab chiqarish xarajalarini tannarx obyektlariga olib borish usuliga qarab bevosita (to'g'ridan-to'g'ri) va bilvosita (to'g'ridan-to'g'ri bo'lmagan) ishlab chiqarish xarajatlarga bo'linishi.

Mahsulot (ish va xizmatlar) tannarxi: to'g'ridan-to'g'ri material xarajatlari (bevosita); to'g'ridan-to'g'ri mehnat xarajatlari (bevosita); ustama ishlab chiqarish xarajatlari (bilvosita). Jami tannarx tushunchasi va uni aniqlash tartibi.

Zaxiralarga sindirilgan xarajatlar (inventoriable cost). Ishlab chiqarish korxonalari va savdo-tijorat korxonalarida zaxiralarga sindirilgan xarajatlarning tashkil topish xususiyatlari.

2-son BHXS "Zaxiralar" standartga muvofiq tayyor mahsulotlar tannarxi elementlari tavsifi. Tovar-moddiy zaxiralar (TMZ)ning boshlang'ich tannarxi (historical cost), zaxiralar xarid tannarxi (cost of purchase), qayta ishlash xarajatlari (cost of conversion) va zaxiralarni joriy holatga va joriy joylashtiriladigan joyiga keltirish bilan bog'liq boshqa ustama xarajatlar (other overhead) tavsifi.

Tannarx obyekti mazmuni va mohiyati. Tannarx obyektlari: mahsulot yoki xizmatlar, zavod qurilishi, ishlab chiqarish binosini ijaraga olish, asbob-uskunalarni o'rnatish, faoliyat turlari (ishlab chiqarish, savdo, marketing faoliyati va boshqa faoliyatlar), sexlar va bo'limlar, loyihalar, kontraktlar, grantlar, xizmat safarlari, xuquqiy bo'lim, loyihalashtirish bo'limi va savdo bo'limlari tavsifi.

Tannarxni mo'ljallanganligi (cost assignment) va tannarxni taqsimlash (cost allocation).

Korxona xarajatlarini menejment maqsadlarida tasniflash asoslari

Korxona xarajatlarini menejment qarorlarini qabul qilish, rejalashtirish va nazorat qilish maqsadlarida tasniflanishi. Tannarx elementlari. Tannarx tabiati (nature), funksiyasi va xulq-atvori (behaviour).

Tannarxning tasniflanishi.

Tannarx obyektlariga olib borish usuli bo'yicha: bevosita va bilvosita xarajatlar.

Ishlab chiqarilayotgan mahsulot hajmi (faollik darajasi, ya'ni tannarx drayverining ta'siriga (behaviour) bog'liqligiga) qarab: o'zgaruvchan, doimiy, yarim o'zgaruvchan va yarimdoimiy xarajatlar.

Mahsulot jami hajmi va birligiga nisbatan hisoblanganligiga qarab: umumiy va o'rtacha tannarx.

Tannarx drayveri tushunchasi. Mahsulot birligiga to'g'ri keladigan o'zgaruvchan xarajatlarni aniqlash.

Qabul qilinayotgan qarorlarga bog'liqligiga qarab: relevant va norelevant xarajatlar.

Tashkilotchilik darajasiga bog'liligiga qarab: saqlanish mumkin bo'lgan va saqlanish mumkin bo'lmagan xarajatlar.

Nazorat qilinadigan va nazorat qilinmaydigan xarajatlar.

Ishlab chiqarish korxonalarida mahsulot tannarxi elementlari (kategoriyalari): to'g'ridan – to'g'ri material xarajatlari; to'g'ridan – to'g'ri mehnat xarajatlari; ustama ishlab chiqarish xarajatlari.

Material xarajatlari o'z navbatida bevosita material (to'g'ridan to'g'ri) va bilvosita material xarajatlarga bo'linishi. Mehnat xarajatlarning bevosita va bilvosita mehnat xarajatlarga bo'linishi.

Qaytarilmaydigan xarajatlar. Muqobil xarajatlar. O'suvchi (inkrement) va marjinal (chegaralangan) xarajatlar.

2.2-mavzu. Ishlab chiqarilayotgan mahsulot tannarxi to'g'risidagi hisobot va davr xarajatlari

Boshqaruv hisobi maqsadlarida biznes sektorlari: ishlab chiqarish (Manufacturing-sector companies), savdo (Merchandising-sector companies) va xizmat ko'rsatish sektori (Service-sector companies)

To'g'ridan-to'g'ri material, ishlab chiqarish jarayoni va tayyor mahsulotlar zaxiralari.

Har bir sektordagi xarajatlarni foydani harakatlantirish davriga olib borilishiga qarab mahsulot tannarxi va davr xarajatlarga bo'linishi.

Mahsulot tannarxi ko'rsatkichlarining shakllanish bosqichlari. Ishlab chiqarishga chiqarilgan material tannarxi. Mahsulotni ishlab chiqarish tannarxi. Tayyor mahsulot tannarxi. Mahsulotni sotish tannarxi (sotilgan mahsulot tannarxi).

Boshqaruv hisobi maqsadlarida tayyor mahsulotlar tannarxi to'g'risidagi hisobotini tuzish.

Davr xarajatlari va uning tarkibi: sotish xarajatlari va ma'muriy-boshqaruv xarajatlari. Zaxiralarga singdirilgan tannarx va davr xarajatlari o'rtasidagi farqli jihatlar.

Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotda tayyor mahsulotning sotish tannarxi va davr xarajatlari to'g'risidagi ma'lumotlar aks ettirilishi. Mahsulot tannarxi va davr xarajatlarga oid ma'lumotlar.

Mahsulot tannarxi ko'rsatkichlarini buxgalteriya schotlarida aks ettirish. Korxonalarda tannarx hisobini yuritish tizimlarining mahsulot ishlab chiqarish tipi, qo'llaniladigan tizimi va mahsulot tipiga bog'liqligi.

III-BOB. TANNARXNI BAHOLASH VA ULAR DINAMIKASI

3.1-mavzu. Tannarxning tabiati (Cost Behavior). O'zgaruvchan va doimiy xarajatlar

Tannarxning tabiati (Cost Behavior)ga tushunchasi va uning tavsifi. Xarajatlar tannarx drayveri, oshishi va kamayishiga qarab o'zgarishi bo'yicha "o'zgaruvchan" (doimiy bo'lmagan), "doimiy", "yarimo'zgaruvchan" va "yarimdoimiy" xarajatlarga tasniflanishi. Tannarx drayveri (omillari)ga misollar.

O'zgaruvchan xarajatlar (Variable cost). O'zgaruvchan xarajatlarning grafikasi.

Doimiy xarajatlar (Fixed cost). Mahsulot birligiga to'g'ri keladigan doimiy xarajatlar. Doimiy xarajatlarning grafikasi.

O'zgaruvchan va doimiy xarajatlarning muhim xususiyatli jihatlari.

Yarimdoimiy yoki zinali o'suvchi doimiy xarajatlar (Stepped fixed cost). Relevant diapazon. Yarim doimiy xarajatlar grafikasi.

Aralash xarajatlar yoki yarim o'zgaruvchan xarajatlar (semi-variable costs).

3.2-mavzu. Xarajatlar chiziqli funksiyalari tenglamasi. Xarajatlar funksiyalarini baholash usullari

Xarajatlarning chiziqli funksiyasi tushunchasi. Yarimo'zgaruvchan xarajatlarning $Y = a + bX$ to'g'ri chiziqli funksiyaning tenglamasi.

Xarajatlar omillari. Oddiy regressiya va Ko'plik regressiya tenglamalar. Regressiya to'g'ri chiziqli $Y = a + bx$ tenglamasi.

Xarajatlar funksiyalarini aniqlash usullari.

Schotlarni tahlil qilish usulida schetlarni tahlil qilish natijalarini jadvalda rasmiylashtirish. Jadval ma'lumotlari asosida xarajatlar funksiyasi formulasini keltirib chiqarish.

Eng katta va kichik qiymat metodi (The high-low yoki Min-Max method) usulining mohiyati.

Har bir mahsulot birligiga to'g'ri keladigan o'zgaruvchan xarajatlar. Ishlab chiqarish faolligi va xarajatlarning o'zgarishi. Ushbu xarajatlar funksiyasini grafik ko'rinishida aks ettirish.

Diagramma tuzish usulida har bir faoliyat turi bo'yicha to'plam xarajatlarning grafikka joylashtirilishi va chiziqli tenglamaning shakllantirilishi. Asbob-uskunalarining ish vaqti va texnik xizmat ko'rsatish xarajatlari o'rtasidagi bog'liqlik grafigi.

Regressiya tenglamasi usulining mohiyati va qo'llanilishi.

Tannarx funksiyalari va ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash usullarining amaliyotda qo'llanilishi, tannarxni nazorat qilish, boshqarish va uni optimallashtirishdagi roli va ahamiyati.

IV-BOB. TANNARX ELEMENTLARINING HISOBI: MATERIALLAR HISOBI, MEHNAT BO'YICHA XARAJATLAR HISOBI. USTAMA ISHLAB CHIQUARISH XARAJATLARI HISOBI

4.1-mavzu. Tannarx elementlarining hisobi: materiallar hisobi

Materiallar nazoratining funksiyalari. Tovar-moddiy zaxiralar tannarxini aniqlash va hisobga olish tizimlari.

Zaxiralarni boshqarishning maqsadi. To'g'ridan-to'g'ri (asosiy) va bilvosita (yordamchi) materiallar. Xarid qilish talabnomasi va buyurtmasi. Qabul qilinganligi to'g'risida hisobot. Zaxiralar kartochkalarini yuritish.

Materiallarning harakati bilan bog'liq ishlab chiqarish faoliyati va buxgalteriya hisobi faoliyati o'rtasidagi bog'liqlik.

Zaxiralar tushunchasi va ularning tannarxi. 2-son BHXS "Zaxiralar" standartida zaxiraga ta'rif. Zaxiralar tarkibi: qayta sotish uchun xarid qilingan va saqlanayotgan

tovarlar; tayyor mahsulotlar; tugallanmagan ishlab chiqarish; ishlab chiqarishda foydalanish uchun xom-ashyo va materiallar; sotilishi tan olingunga qadar servis kompaniyalari xizmati tannarxi.

Buxgalteriya hisobi standartlariga muvofiq TMZlarni xarid qilish qiymati. Xarid qilish jarayonida taqdim etiladigan savdo chegimalari, qoplamalar va boshqa analogik moddalar.

2-son BHXSDa zaxiralarning qayta ishlash xarajatlari: to'g'ridan-to'g'ri mehnat haqi xarajatlari, ustama ishlab chiqarish (production overhead) xarajatlari.

Zaxiralarning hisobga olishning davriy va uzluksiz tizimlari.

Davriy tizimda realizatsiya qilingan TMZlar tannarxini aniqlash formulasi. Xorij tajribasida davriy zaxiralar tizimini qo'llash orqali tovarlarning boshlang'ich qiymati, tovarlarning sotish tannarxi va moliyaviy natijalarni aniqlash uchun foydalanadigan schotlar.

Zaxiralarning xarid tannarxni aniqlash jarayonini buxgalteriya hisobi schetlarida aks ettirish tartibi. Savdo va ishlab chiqarish korxonalari misolida davriy zaxiralar tizimida tovar zaxiralarning xarid va sotish tannarxini aniqlashning metodologik tartibi.

Uzluksiz zaxiralar usulida zaxiralarning harakati, realizatsiya qilingan tovarlar tannarxini aniqlash jarayoni bilan bog'liq operatsiyalarni schotlarda aks ettirish tartibi. Qo'llaniladigan schotlar tizimi. Ilg'or xorijiy tajribalarda uzluksiz tizimda buxgalteriya schotlarida aks ettirishdagi yondashuvlari.

Uzluksiz va davriy hisob tizimlarining buxgalteriya hisobi schotlarida aks ettirish tartibining solishtirma jadvali. Uzluksiz va davriy tizimlarning imkoniyatlari va kamchiliklari.

Zaxiralarni baholash usullari. Zaxiralar darajasini rejalashtirish va nazorat.

Zaxiralarni baholash usullari mohiyati. Zaxiralar ikkita miqdordlardan eng kichigi bo'yicha baholanishi: (a) tannarxi (cost value) yoki (b) sof sotish mumkin bo'lgan qiymati (realizable value)". Sof sotish mumkin bo'lgan qiymati (NRV). Normativ tannarx usuli. Chakana savdoda chakana narx metodi qo'llanilishi.

Chiqarilgan materiallarning qiymatini va oxirgi zaxiralarni baholashda qo'llaniladigan usullar: hammasini identifikatsiyalash usuli; FIFO (birinchi kirim birinchi chiqim); LIFO (so'ngi kirim birinchi chiqim); o'rtacha salmoqli qiymat (AVEKO); tannarxdan va realizatsiyaning sof qiymatining eng kichigi metodi; chakana baho metodida TMZ hisobi; yalpi foyda metodi; NIFO (kelgusi kirim birinchi chiqim); normativ qiymat bo'yicha TMZlarni hisobga olish metodi. Zaxiralarni baholash usullarining amaliy misollarda qo'llanilishi.

TMZlarni baholash usullari kamchiliklari va afzalliklari. Kompaniyalarda Kompleks Sifat Menajmenti (TQM) tizimi mohiyati va qo'llanilishi.

Zaxiralarga qilingan sarmoyalar. Zaxiralar tannarxi kategoriyalari va uning tarkibi: Buyurtma qilish tannarxi. Saqlash tannarxi. Zaxiralarni chiqarish tannarxi.

Zaxiralarning yetishmasligi bilan bog'liq xarajatlari: sotish yo'qligi natijasida yo'qotishlar; yaroqsiz mahsulotlar bilan bog'liq xarajatlar; qimmatroq materiallarni o'rniqa qo'yish bilan bog'liq xarajatlar.

Mahsulotlarni kechikib jamlanganligi va jo'natganligi uchun jarima xarajatlari.

Zaxiralarning optimal darajasini belgilash. Zaxiralarning qayta buyurtma berish optimal nuqtasini aniqlash. Zaxiralarning optimal miqdorini aniqlashda bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan talablar hamda zaxiralarni saqlash qiymati va buyurtmalarni bajarish qiymatini o'z ichiga olgan relevant xarajatlarni hisobga olish.

Buyurtmalarni bajarish qiymati. Buyurtmaning optimal miqdorini (EOQ) yoki optimal miqdordagi partiyani aniqlash. Buyurtmaning optimal miqdorini aniqlash usul: turli xil buyurtmalar miqdorida to'plam qiymatni aks ettiruvchi jadval yordamida; grafik usuli; formula yordamida.

Buyurtmalar soni. Jami buyurtma xarajatlari. Qayta buyurtma berish nuqtasi va buyurtma sikli.

Materiallar chiqindisi hamda defekt birliklar hisobi.

Ishlab chiqarish jarayoni materiallar chiqindisi yuzaga kelishi. Material chiqindisi sifatida tan olinishi: chiqindi materiallar biznesning normal operatsion jarayonida foydalanib bo'lmasligi; chiqindi materiallar bozor qiymatiga ega bo'lishi.

Chiqindi materiallar bilan qaytarilgan materiallar farqi. Chiqindilarni hisobga olishda yondashuvlar: chiqindi material ajralib chiqqan maxsus mahsulotning tannarxini kamaytirishiga olib borish; umumiy mahsulot tannarxining kamayishiga olib borish.

Chiqindi materiallarni sotishdan olingan daromad va ular hisobidagi yondashuvlar.

Kompaniyalar mahsulotlar sifatini standartlarga muvofiqligini ta'minlash maqsadida sifat nazoratini o'rnatish.

Ishlab chiqarish jarayonida defekt birliklar yuzaga kelishi. Ularning tasarruf qilinishi. Defekt birliklar normal narxdan past narxga sotilishi, qayta ishlanishi yoki normal mahsulot kabi sotilishi. Defekt birliklarni iqtisodiy jihatdan qayta ishlash mumkin bo'lmagan holatlarda buxgalteriya hisobida aks ettirish tartibi.

Defekt birliklarni sotish mumkin bo'lmagan hollar. Defekt birliklar sotilishi. Defekt birliklar qayta ishlanishi.

4.2-mavzu. Tannarx elementlarining hisobi: mehnat bo'yicha xarajatlar hisobi

Mehnatga haq to'lashning turlari va hisoblanishi.

Korxona menejrlari va buxgalterlari mehnat haqi bo'yicha majburiyatlari va javobgarligi. Mehnat qonunchiligining mehnat haqi hisobini tashkil etishga ta'siri.

Xalqaro standartlarda xodimlar naflari (employee benefits) tushunchasiga berilgan ta'rif. 17-son BHXS "Xodimlarni rag'batlantirish" standartida xodimlarni rag'batlantirishga doir qoidalar.

Xodimlar naflari ishchi kuchiga beriladigan qoplamalar ko'rinishida ishlab chiqarilgan mahsulot hamda xizmatlar sohasida shakllangan tannarxning tarkibiy qismi ekanligi. Ishchi kuchi bilan bog'liq xarajatlar - mehnat haqi xarajatlari.

Mehnat haqi xarajatlari hisobining asosiy maqsadi. Ishchi kuchi bo'yicha xarajatlar hisobi yo'nalishlari. Xorij tajribalarida mehnat haq to'lash tizimi xususiyatlari.

Boshqaruv hisobi maqsadlarida mehnat haqi bilan bog'liq ma'lumotlar konfidentsialligi.

Ishchilarning ishlab chiqarishga doir mehnat haqi. Ishlab chiqarishga oid bo'lgan mehnat haqi bo'yicha xarajatlarning tannarx obyektiga olib borilishiga qarab: to'g'ridan-to'g'ri mehnat haqi; bilvosita mehnat haqi. Ishlab chiqarishga oid bo'lmagan mehnat haqi xarajatlari.

O'zgaruvchan mehnat haqi xarajatlari. Doimiy mehnat haqi xarajatlari. Aralash mehnat xarajatlari.

Mehnat haqini hisoblash tizimlari: mehnatga haq to'lashning vaqtbay tizimi; mehnatga haq to'lashning ishbay tizimi; kombinatsiyalashgan ish haqi tizimi; mukofat rag'batlantirish tizimi. Mukofot: ishchi 50% tejab qolgan vaqt uchun mukofat; sarflangan vaqtni yo'l qo'yiladigan vaqtga nisbati ko'rinishida aniqlanishi.

Guruh bo'lib moddiy rag'batlantirish tizimiga asoslanishi.

Mehnat xarajatlari boshlang'ich hisobi va xodimlarning qo'nimsizligi.

Xodimlarga asosiy ish haqidagi tashqari boshqa to'lovlar, jumladan mehnat ta'tili uchun to'lovlar, ish vaqtidan tashqari ish, turib qolishlar uchun to'lovlar. Ularni hisoblash va xarajatlarga olib borish tartibi.

Normativ soat. Mehnat unumdorligi koeffitsiyenti. Mehnat haqi stavkasi bo'yicha farqlanish va mehnat unumdorligi bo'yicha farqlanishi.

Korxonada ishlab chiqarish ishchilari tomonidan turli xil ishlarga sarflangan vaqtlar to'g'risidagi axborotlarning manbai: buyurtmalar kartochkasi; ishchi tabellari; turib qolishlar kartochkasi.

Mehnat haqi xarajatlarining to'g'ridan-to'g'ri hamda bilvosita ekanligini aniqlash. Ishchilarning mehnat soatlari to'g'risida detalli axborotlar olishning usullari.

Kunlik mehnat tabelida va ishning mehnat vaqti tabeli. Turib qolishlar kartochkasi va buyurtmalar kartochkalarini yuritish tartibi.

Mehnat unumdorligini oshirish hamda mahsulot birligiga to'g'ri keladigan mehnat haqi xarajatlarini kamaytirish imkoniyatlari. Xodimlarning qo'nimsizligi. Xodimlar qo'nimsizligini tahlil qilish. Xodimlarni almashtirishda korxona tomonidan qo'shimcha amalga oshiriladigan xarajalar.

Xodimlar qo'nimsizligini nazorat qilish, personal harakatini doimiy ravishda tahlil qilib borish maqsadida inson resurslari bo'limida xodimlar to'g'risida ma'lumotlar to'planishi, saqlanishi hamda tahlil qilib borilishi. Xodimlarning ishdan chiqarishda oldini olish mumkin bo'lgan holatlar hamda oldini olish mumkin bo'lmagan holatlar.

Oldini olish mumkin bo'lgan hollarda xodimlarning ishdan ketish holatlarini bartaraf etish bo'yicha choralar.

4.3-mavzu. Ustama ishlab chiqarish xarajatlarni taqsimlashning maqsadi, asosiy mezonlari va yondashuvlari

Ustama ishlab chiqarish xarajatlari hisobi xususiyatlari.

Ustama ishlab chiqarish xarajatlari (UICHX) mohiyati. UICHXlar tarkibi: bilvosita materiallar; bilvosita mehnat haqi; ishlab chiqarish vositalari va bino amortizatsiyasi; elektr-energiya; yoritish, isitish va sovitish; mol-mulk solig'i; mol-mulk sug'urtasi; ishchilarning ovqatlanishi va ularga meditsina xizmatini ko'rsatish; boshqa xarajalar.

Xarajatlarni taqsimlash. Xarajatlarni taqsimlashning asosiy maqsadlari. Xarajatlarni taqsimlashda foydalaniladigan asosiy mezonlar: sabab va oqibat; naf olish; adolatlilik yoki tenglik; qo'llab-quvvatlashga qobiliyati.

Ustama xarajatlarni tannarx obyektlari bo'yicha taqsimlash mohiyati va ahamiyati. Menejerlar tomonidan xarajatlarni taqsimlashda mustaqil qarorni qabul qilishi: tannarx obyektni tanlashi, qaysiki faoliyat turi yoki alohida hisobga olish mumkin bo'lgan moddalar; tanlangan tannarx obyektiga olib boriladigan to'g'ridan-to'g'ri xarajatlarni aniqlab olish; tanlangan tannarx obyektiga taqsimlash uchun bilvosita xarajatlarni, ya'ni tannarx zarrachalarini aniqlash; har bir tannarx zarrachasi uchun xarajatlarni taqsimlash bazasi belgilash.

Mahsulot (ish, xizmatlar) tannarxi shakllanishi, ya'ni bilvosita va bevosita tannarxi elementlarining tannarx obyektlariga olib borish texnologiyasi.

Xarajatlarning tannarx obyektiga taqsimlash uchun asos bo'luvchi xarajatlarning taqsimlash bazasi yoki xarajatlar omillari ekanligi. Sabab-oqibat taqsimlanishi va sharti taqsimlash atamallari qo'llanilishi. An'anaviy taqsimlash tizimi va kostingning funksional ABC ("Activity-Based Costing") tizimlari ahamiyati va qo'llanilishi.

Buxgalteriya hisobi maqsadlarida ishlab chiqarish bo'limlari va xizmat ko'rsatuvchi bo'limlar o'rtasidagi farqlar.

Ustama ishlab chiqarish xarajatlarni taqsimlashning ikki bosqichli jarayoni.

Ustama xarajatlarni ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar bo'yicha taqsimlashda xarajatlarni ikki bosqichli jarayoni.

Taqsimlashning ikki bosqichli jarayonidan foydalanishda qadamba-qadam amalga oshirilishi: barcha ishlab chiqarish ustama xarajatlarini ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatuvchi xarajat markazlari bo'yicha taqsimlash; xizmat ko'rsatuvchi xarajat markazlariga (servis xarajatlari markazi) to'g'ri keladigan xarajatlarni xarajatlarning ishlab chiqarish markazlari bo'yicha qayta taqsimlash; har bir xarajatlar ishlab chiqarish markazlariga to'g'ri keladigan ustama xarajatlarning alohida stavkasini hisoblash; ustama xarajatlarni har bir xarajatlarning ishlab chiqarish markazlariga to'g'ri keladigan xarajatlarni mahsulot turlari yoki boshqa tanlangan tannarx obyektlariga taqsimlash.

Ustama ishlab chiqarish xarajatlarini taqsimlashda turli xil taqsimlash bazalaridan foydalanish. Ustama xarajatlarni mahsulotlar turlari bo'yicha taqsimlashda asosiy ishlab chiqarish ishchilarining ish soatlari (mehnat-soatlari) yoki asbob-uskunalar ish soatlari (mashina-soat) taqsimlash bazasi sifatida olinishi. Boshqa taqsimlash bazalari.

Ustama xarajatlarni taqsimlash stavkasini aniqlash formulasi.

Budjetlashtirilgan ustama xarajatlar. Ikkita taqsimlash bazalaridan foydalanish. Kompaniyaning amaliy misolida budjetlashtirilgan faoliyat darajalari va taqsimlash bazalari hamda budjetlashtirilgan ustama xarajatlari hisobi. Mahsulot birligiga to'g'ri keladigan material xarajatlar va mehnat xarajatlar hamda budjetlashtirilgan ustama xarajatlar asosida mahsulot birligi tannarxini hisoblash.

Xizmat ko'rsatuvchi bo'limlar xarajatlarini taqsimlash usullari. Ishlab chiqarishga doir ustama xarajatlar hisobining funksional usuli.

Xizmat ko'rsatuvchi bo'limlar xarajatlarini asosiy ishlab chiqarish bo'limlariga taqsimlash va qayta taqsimlanishi mohiyati va zaruriyati. Xizmat ko'rsatuvchi bo'limlar xarajatlarini taqsimlash usullari: tug'ridan-to'g'ri (direct); qadamba-qadam (step-down); takror taqsimlash (step-by-step); chiziqli tenglama tizimi (reciprocal). Ushbu metodlarning amaliy qo'llanilishi.

Har bir metodda olingan natijalarni solishtirish. Budjetlashtirilgan ustama xarajatlarni taqsimlash stavkalarini hisoblash.

Servis xizmatlari bo'limlari xarajatlarini taqsimlashning alternativ usullari asosida hisoblangan ustama xarajatlarini taqsimlash stavkalari o'rtasidagi farqlar. U yoki bu mahsulotlar birligi tannarxi solishtirilishi asosida ushbu mahsulotni ishlab chiqarishni to'xtatish yoki davom ettirish to'g'risidagi qarorlar qabul qilish.

An'anaviy tizimda ustama xarajatlar butun mahsulotga bir qancha taxminiy asoslarga ko'ra taqsimlanishi mavjudligi. O'zini oqlamagan tomonlari va kamchiliklari.

Axborot texnologiyalari hamda fanning yutuqlari, jumladan tannarxning funksional kostingini qo'llanilishi tannarxining kamayishida muhim omil ekanligi. Korxonalarda AVS tizimini qo'llashga asosiy sabablar va zaruriyatlar.

V-BOB. TANNARXNING KOSTING (COSTING) TIZIMLARI

5.1-mavzu. Kosting tushunchasi va turlari. Mahsulot tannarxini buyurtmali kostingi (Job Order Costing) mohiyati va yondashuvlari

Mahsulot tannarxini costing qilish tizimlari: buyurtmali costing yoki jarayonli costing. Bu ikkita tizimning xususiyatlari va bog'liqligi.

Tannarxning buyurtmali kostingini qo'llaydigan korxonalar: uy qurilishi korxonalari, maslahat firmalari, huquqshunoslik firmalari, audit va buxgalteriya hisobi xizmati tashkilotlari, reklama agentliklari hamda meditsina xizmati korxonalari. Ushbu usul ishlab chiqarishning barcha tarmoq va sohalarida, masalan, kemasozlik, samolyotsozlik, kiyim-kechak, eshik-deraza, mebel va turli boshqa mahsulotlarni ishlab chiqarish sohalarida keng qo'llanilishi. Buyurtmali usulda hisob obyekti va ularning turlari.

Buyurtmali kalkulyatsiya usulining asosiy xarakterli xususiyatlari. Professional xizmat ko'rsatuvchi (servis) korxonalarida buyurtmali costingda yondashuvlar:

- yagona to'g'ridan-to'g'ri xarajat moddasi (odatda to'g'ridan-to'g'ri professional mehnat), yagona bilvosita (ustama) xarajat zarrachasi hamda yagona ustama xarajatlarni taqsimlash stavkasi;
- ko'p to'g'ridan-to'g'ri xarajat moddasi (to'g'ridan-to'g'ri professional mehnat, fotonusxa, kompyuter soati va boshqa zarrachalar) va yagona bilvosita (ustama) xarajat zarrachasi hamda yagona ustama xarajatlarni taqsimlash stavkasi;
- ko'p to'g'ridan-to'g'ri xarajat moddasi va ko'p bilvosita (ustama) xarajat zarrachasi hamda ko'p ustama xarajatlarni taqsimlash stavkasi.

Buyurtmali kostingda budgetlashtirilgan ustama stavkasi.

Buyurtmali kostingning turlari va qo'llanilishi.

Buyurtmali kosting boshlang'ich hujjatlar hamda ular asosida yuritiladigan ish tannarxi yozuvlari yoki buyurtma ish jadvali. Ish tannarxi yozuvlarini yuritish tartibi.

Qo'llanilayotgan ish tannarxi yozuvlarining kompaniya maxsus axborotlarga bo'lgan talablariga javob berishi.

Buyurtmali kosting usulida buyurtma tannarxiga kiritiladigan alohida turdagi xarajatlار, jumladan bevosita material xarajatlari, bevosita mehnat xarajatlari va bilvosita ishlab chiqarish ustama xarajatlarini aniqlash tartibi.

Buyurtmali kalkulyatsiya usulida buyurtmalar bo'yicha yuritilgan buyurtma kartochlari va tuzilgan kosting kartochkalari asosida buxgalteriyada ishlab chiqarish xarajatlari, tayyor mahsulotlar tannarxi va ularni sotish natijalari.

Buyurtmali usulda quyidagi ketma-ketlikka rioya qilinishi: ta'minotchilardan asosiy va yordamchi materiallarning kelib tushishi; asosiy va yordamchi materiallarni ishlab chiqarishga chiqarish; ish haqi va ajratmalarni hisoblash; oy davomida ish haqini berish; boshqa ustama ishlab chiqarish xarajatlarni yozish; ustama ishlab chiqarish xarajatlarini buyurtmalar bo'yicha taqsimlash; buyurtmani yakunlash va tayyor mahsulotlarni tayyorlash; realizatsiya va realizatsiya qilingan mahsulot tannarxini hisobdan chiqarish.

Budgetlashtirilgan ustama xarajatlari stavkasidan foydalanish. Budgetlashtirilgan ustama xarajatlari stavkasini qo'llashning asosiy sababi. Budgetlashtirilgan ustama xarajatlari stavkasini hisoblash bosqichlarida amalga oshirilgan ishlar.

Taqsimlanmay qolgan ustama hamda ortiqcha taqsimlangan ustama summasi. Ularni qoplashning usullari: zudlik bilan yozuvlarni amalga oshirish; zahiralار va sotilgan tovarlar tannarxi o'rtasida taqsimlash.

Buyurtmali kostingning ikkita turi: haqiqiy kosting (actual absorption costing); normal kosting (normal absorption costing).

Normal kosting bazasining haqiqiy miqdori va budgetlashtirilgan ustama stavkasi amal qilishi.

Normal kosting asosida kompaniyaning amaliy misollarida bo'yicha buyurtma tannarxini hisoblash.

Buyurtmali kostingda kontraktlar bo'yicha xarajatlار kostingi. Kontrakt bo'yicha xarajatlار kostingi ta'rif va xususiyatlari.

Kontraktning tannarxini kosting qilish jarayonida asosiy xarajatlار elementlari: asosiy materiallar; ishlab chiqarish xodimlari mehnat haqi; boshqa to'g'ridan-to'g'ri xarajatlار; bilvosita xarajatlار.

Oraliq foyda tan olinayotganda kontrakt muvoffaqiyatli bo'lishi hamda yakunlanishi aniqligi.

Qisman yakunlangan kontraktlarda foyda hisobi

Tugallanmagan kontrakt bo'yicha foyda hisobi qadamba-qadam bajarilishi: kontrakt realizatsiyasining umumiy summasi aniqlash (o'zgarmas narxdagi kontraktlarda esa bu kontrakt qiymati hisoblanadi); kontrakt bo'yicha oriyentirli (mo'ljaldagi) foyda; e'tirof etiladigan foyda; joriy davrda e'tirof etilgan foyda; qurilish davomida kompaniyaning moliyaviy ko'rsatkichlari; kompaniyaning foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotida aks ettirish.

5.2-mavzu. Mahsulot tannarxini jarayonli kostingi (process costing)

Tannarxni jarayonli kostingi mohiyati, yondashuvlari va qo'llanilishi.

Jarayonli kosting mohiyati. Jarayonli kalkulyatsiyada tannarx shakllanishi. Ishlab chiqarishda jarayonli kosting. Jarayonli metodning buyurtmali metoddan prinsipial farqi. Jarayonli kostingda maqsadli xarajat bo'lib mahsulot ishlab chiqarish jarayoni, misol uchun qorishtirish, pishirish va upakovka qilish jarayonlari tannarxi hisoblanishi. Jarayonli

kostingni qo'llaydigan tarmoqlar: kimyo, neftni qayta ishlash, tekstil, lak-bo'yoq, un, sut, rezino-texnik korxonalar va boshqa korxonalar.

Mahsulotlarning jismoniy oqimi. Ishlab chiqarish tannarxi oqimi. Mahsulotlarning jismoniy harakati va unga monant ravishda mahsulot tannarxi harakati. Har bir texnologik jarayonda buyumlar tannarxi o'sishi amalga oshishi. To'g'ridan-to'g'ri va bilvosita xarajatlarni aniqlash zarurligi. Xarajatlar hisobining xom-ashyo va materiallar, mehnat xaqi hamda ishlab chiqarish ustama xarajatlari moddolari bo'yicha olib borilishi.

Jarayonli kostingni sxematik ko'rinishda aks ettirish. Mehnat haqi xarajatlari va ustama ishlab chiqarish xarajatlari summasini qamrab oluvchi qayta ishlash qiymati.

Jarayonli kostingning bosh masalalaridan biri har bir bo'limdan chiqarilayotgan mahsulotning tannarxi hamda bo'limda qolgan mahsulot tannarxini aniqlash.

Jarayonli kostingni amalga oshirish bosqichlari: birliklarning jismoniy miqdorini hisoblab chiqish; xarajatlar moddolari bo'yicha birlik tannarxini hisoblash uchun ekvivalent birliklar miqdorini aniqlash; ishlab chiqarish jarayoni scheti ma'lumotlari asosida xarajat moddolari bo'yicha hamda jami tannarx summasini aniqlash; ekvivalent birlik tannarxini hisoblash; tannarxni to'liq yakunlangan birliklar hamda ishlab chiqarish jarayoni oxiridagi birliklarga taqsimlash.

Birliklarning jismoniy va ekvivalent birliklari. Jarayonli kosting bilan bog'liq operatsiyalarning jurnal yozuvlari. Jarayonli kostingda tayyor mahsulot tannarxi va tugallanmagan ishlab chiqarish oxiridagi birliklar tannarxini hisoblash tartibi.

Ishlab chiqarilgan mahsulot tannarxi to'g'risidagi hisoboti. Ishlab chiqarish jarayonida yo'qotishlar hisobi. Normativ yo'qotishlar va normadan yuqori yo'qotishlar.

Ishlab chiqarish jarayonida tannarxning o'zgarishi: o'rtacha salmoqli va FIFO usullari.

Jarayonli kostingda birliklarning jismoniy harakatini tavsiflash uchun tenglik (balans) usulidan foydalanish. Hisobga olish uchun birlik, hisobga olingan birlik, hisobga olish uchun tannarx va hisobga olingan tannarx tushunchalari.

Mahsulot birligi tannarxini kosting qilish uchun uning boshlang'ich zaxirasini joriy hisobot davriga taqsimlashda muqobil usullardan foydalanish: FIFO; O'rtacha salmoqli usullar (AVEKO usuli).

FIFO va o'rtacha salmoqli (AVEKO) usullarida har bir jarayonlar kesimida ishlab chiqarish jarayoni nazorati scheti, tayyor mahsulot va bir birlik ekvivalent tayyor mahsulot tannarxi hamda oy oxirida tugallanmagan ishlab chiqarish tannarxi.

Jarayonli kostingni qadamba-qadam amalga oshirish: jismoniy birliklar oqimlarini hisob-kitob qilish; boshqa jarayonga chiqarilgan ekvivalent birliklarni hisoblash; jami tannarxi hisobini to'plash (ishlab chiqarish jarayoni schetining jami debet summasini aniqlash); ekvivalent birlik tannarxini hisoblash; jami tannarxni ishlab chiqarishi tugallangan va ishlab chiqarishi tugallanmagan birliklarga taqsimlash.

O'rtacha salmoqli usulda mahsulot tannarxi to'g'risidagi hisobot.

Oldingi jarayondan o'tkazilgan qiymat va to'g'ridan-to'g'ri materiallar qiymatini farqlanishi.

Jarayonli kostingda tannarxning boshqa jarayonga o'tkazilishi

Tannarxning boshqa jarayonga o'tkazilishi. Ishlab chiqarish jarayonining bir qancha bo'limlardan yoki jarayonlardan o'tishi. Oldingi jarayondan o'tkazilgan qiymat Boshqa jarayondan o'tkazilgan qiymat. Yakunlash jarayonida mahsulot tannarxini o'rtacha salmoqli va FIFO usullarida shakllantirish.

Zaxira-tannarx maqsadlarida buxgalter tomonidan amalga oshiriladigan ishlar: yakunlash jarayonida yakunlangan va tashqariga chiqarilgan mahsulot tannarxini hisoblash; o'rtacha salmoqli usul hamda FIFO usulidan foydalanib bo'limdagi zaxiralarning oxirgi qoldig'i summasini aniqlash; tayyor mahsulotlarning chiqishiga oid jurnal yozuvlarini tayyorlash.

Tannarx o'tkazishlari va o'rtacha salmoqli usul. Joriy davrda jismoniy birliklarning

tashqariga chiqarilishi va ekvivalent birliklar hisobi. Jami hisobga olish uchun tannarx. Ekvivalent birlik tannarxi. Tannarxning tugallangan va tashqariga chiqarilgan ishlab chiqarish jarayoni hamda oxirgi tugallanmagan jarayonlarga taqsimlanishi.

Yakunlash jarayonida tannarx elementlari: oldingi jarayondan o'tkazilgan qiymat, jarayonda qo'shilgan to'g'ridan-to'g'ri materiallar, qo'shilgan qayta ishlash qiymati. Qadamlarda bajarilgan hisob-kitoblarni jadvallarda rasmiylashtirish. T-ko'rinishidagi schot tarkibi va tuzilishi.

Tannarx o'tkazilishlari va FIFO usuli. Jismoniy va ekvivalent birlik hisobi. FIFO usulida qadamlarda bajariladigan hisob-kitoblar. Mahsulot tannarxi to'g'risidagi hisobot. FIFO usulida T-ko'rinishidagi ishlab chiqarish jarayoni schoti hamda buxgalteriya yozuvlari.

VI-BOB. KOMPLEKS ISHLAB CHIQARISH JARAYONIDA QO'SHMA VA IKKILAMCHI MAHSULOT TANNARXI

6.1-mavzu. Kompleks ishlab chiqarish jarayonida qo'shma va ikkilamchi mahsulot tannarxi

Qo'shma (kompleks) ishlab chiqarish jarayoni tavsifi. Qo'shma ishlab chiqarish jarayoni, qo'shma mahsulot va ikkilamchi mahsulotlarga ta'riflar.

Qo'shma va ikkilamchi mahsulotlar ishlab chiqaradigan sanoat tarmoqlariga: kimyo sanoati, neftni qayta ishlash, tog', sut-un, moy-yog' ishlab chiqarish sanoati korxonalaridan misollar.

Qo'shma ishlab chiqarishning daraxt ko'rinishidagi illyustrsiyasi. Uning izohi.

Qo'shma tannarx, ajralish nuqtasi (split-off point), bo'lingan xarajatlarga ta'riflar va ularni identifikatsiyalash. Ikkilamchi mahsulotlarni chiqindi materiallardan farqli jihatlar.

Mahsulotlarni sof sotish mumkin bo'lgan qiymati.

Qo'shma mahsulotlar buxgalteriya hisobining muhim vazifalari.

Qo'shma mahsulot tannarxini baholashdagi muhim masalalar. Qo'shma mahsulotlar tannarxini hisobga olishda ikkita bosqichda amalga oshirish tartibi.

Mahsulotlar miqdori va tannarxi to'g'risidagi axborotlarni to'plash.

Sotishga tayyor holatga keltirish uchun ajralish nuqtasidan keyin qo'shimcha ishlov berish jarayoni. Ajralish nuqtasidan keyin mahsulotlarni qo'shimcha qayta ishlash jarayonida sarf xarajatlari.

Har bir mahsulotning tannarxni aniqlash uchun qo'shma tannarxni har bir mahsulotga taqsimlashda sabab-oqibat bog'liqligi. Qo'shma tannarxni mahsulot turlariga taqsimlashda qo'llaniladigan umum qabul qilingan metodlar: Natural birliklar asosida taqsimlash; Sotish qiymati asosida taqsimlash; Yalpi fayda asosida taqsimlash; Ajralish nuqtasida sof sotish mumkin bo'lgan qiymati asosida taqsimlash.

Ushbu metodlarning qo'llanilishiga doir amaliy misollar. Ushbu metodlarning afzalliklari va kamchiliklari. Har bir metodni qo'llashning o'ziga xos mezonlari va shart-sharoitlari.

6.2-mavzu. Ikkilamchi mahsulotlar hisobi. Brak mahsulotlar, ularni qayta ishlash va buzilgan mahsulotlar hisobi

Ikkilamchi mahsulot, chiqindi mahsulotlar, ikkilamchi mahsulotni sotishdan olingan yalpi daromad, ikkilamchi mahsulotni sotishdan olingan sof daromad va ikkilamchi mahsulotni sotishdan olingan sof daromad tushunchalariga tavsif.

Qo'shma mahsulot va ikkilamchi mahsulot hamda chiqindi mahsulot o'rtaidagi farqlar ularning qiymati bilan belgilanishi.

Ikkilamchi mahsulotning sotishdan olingan daromadlarning ikkita ko'rsatkichi:

Ikkilamchi mahsulotni sotishdan olingan yalpi daromad; ikkilamchi mahsulotni sotishdan olingan sof daromad.

Ikkilamchi mahsulotni sotishdan olingan sof daromad qo'shma mahsulotning sotish tannarxi yoki ajralish nuqtasigacha amalga oshirilgan qo'shma tannarxning kamayishiga olib borilishi.

Ikkilamchi mahsulotni hisobga olish usullari: Ikkilamchi mahsulot sotishdan olingan sof daromadni qo'shma mahsulotning sotish tannarxining kamayishiga olib borishi usuli; ikkilamchi mahsulotni sotishdan olingan sof daromadni ajralish nuqtasigacha amalga oshirilgan qo'shma tannarxning kamayishiga olib borish usuli.

Ushbu usullarning qo'llanilishini amaliy misollar hamda amalga oshirilgan hisob-kitob natijalarini buxgalteriya schotlarida aks ettirish tartibi.

Brak mahsulotlar, ularni qayta ishlash va buzilgan mahsulotlar hisobi.

Brak mahsulotlar, qayta ishlash va buzilgan mahsulotlar tushunchalariga aniqlashtirishlar.

Brak mahsulotlar hisobini tashkil etish. Uning turlari: normal brak va normal bo'lmagan brak.

Brak mahsulotlarni jarayonli kostingi: o'rtacha solmoqli va FIFO usullari. Brak mahsulotlarni jarayonli kostingda hisobga olishning beshta bosqichi. Brak mahsulotlarga oid buxgalteriya yozuvlari. Brak mahsulotlarni tekshiruvdan o'tkazish nuqtasi. Normal braklarda tannarxni taqsimlash.

Brak mahsulotlarda buyurtmali kosting.

Qayta ishlashda buyurtmali kosting.

Buzilgan mahsulotlarning hisobi. Buzilgan mahsulotlarni tan olish usullari: sotilgan paytida tan olish hamda ishlab chiqarish paytida tan olish.

Brak mahsulotlar, ularni qayta ishlash hamda buzilgan mahsulotlarni hisobga olishga doir amaliy masalalar va ularning illustratsiyasi.

VII-BOB. BUDJETLASHTIRISH (SMETA TUZISH) VA NAZORAT. QARORLAR QABUL QILISH

7.1-mavzu. Budjetlashtirish (smeta tuzish) va nazorat

Rejalashtirish va budjetlashtirishning mohiyati, ahamiyati va turlari.

Rejalashtirish boshqaruvning muhim funksiyalaridan biri ekanligi. Rejalashtirishning boshqaruv hisobi maqsadlarida ta'rifi. Korxonada tuziladigan rejalarning asosiy turlari: Operativ (tezkor) rejalari; Ma'muriy rejalari; Strategik rejalari.

Korxona budjetini rejalashtirish. Fundamental budjet konsepti. Budjetlarning tavsifi. Budjetlarning maqsadi. Budjetlarning funksiyalari. Korxona budjeti va budjetga berilgan ta'riflar. Master budjetlar.

Korxona budjetini rejalashtirish. Bosh budjet. Bosh budjet: Tezkor operativ budjet; Moliyaviy budjet.

Tezkor operativ budjet: sotish budjeti (daromadlar budjeti); ishlab chiqarish budjeti (ishlab chiqarish xarajatlarning barcha asosiy elementlari bo'yicha detalli alohida budjetlar bilan birgalikda); TMZlar budjeti; sotish xarajatlari budjeti; boshqaruv xarajatlari budjeti; *moliyaviy natijalar (foyda va zararlar) budjeti;

Moliyaviy budjet: kapital investitsiyalar budjeti; pul mablag'lari budjeti; buxgalteriya balansi budjeti.

Bosh budjet tarkibi va uni tuzish ketma-ketligi.

Korxona faoliyatining alohida ko'rsatkichlari bo'yicha budjetlarni tuzishning umumiy tavsifi.

Bir birlik tayyor mahsulot va davr oxiriga mahsulot tannarxi budjeti.

Sotiladigan tayyor mahsulot tannarxi budjetlari tuzilishi.

Sotish va boshqaruv xarajatlari budjeti tuzilishi.

Foyda va zararlar to'g'risida hisobot ko'rsatkichlari budjeti tarkibiy qismlari va tuzilishi.

Korxonalar moliyaviy budjetlarini tuzish

Pul mablag'lari budjeti. Korxonaning yillik pul mablag'lari budjeti choraklar va oylar kesimida tuzilishi. Uni tuzishdagi asoslar. Pul mablag'lari budjeti.

Buxgalteriya balansi budjeti. Korxonaning kelgusi yilga buxgalteriya balansi budjetini tuzishda amal qilinadigan qoidalar. Buxgalteriya balansi budjeti.

Hisobot yilning choraklari kesimida buxgalteriya hisobi ma'lumotlari bo'yicha tuziladigan haqiqiy budjetlar taxminiy budjetlarning qay darajada asosli tuzilganligiga baho berishga, kelgusi davrlar uchun budjetlarni tuzishda yo'l qo'yilgan kamchiliklarning e'tiborga olinishiga asos bo'lishi.

7.2-mavzu. Qarorlar qabul qilish va relevant axborotlar

Qarorlar qabul qilish jarayoni. Qarorlar qabul qilishda axborotlar. Relevant konsepti. Relevant tannarxi va relevant daromadlar. Sifat va miqdor relevant axborotlar. Relevant axborotlarga doir illustratsiyalar.

Imkoniyatlar xarajatlari (Opportunity cost) va autsorsing (Outsourcing).

Ishlab chiqarish zararsizligini tahlil etish. "Tannarx – hajm – foyda" usulining mohiyati va qo'llanilishi

"Tannarx – mahsulot hajmi – foyda" (CVP) tahlilining maqsadi. Bu tahlil sistematik ravishda mahsulot tannarxi, sotishdan olingan daromad (ishlab chiqarish hajmi) va foyda ko'rsatkichlarining bir-biriga asoslanganligini tavsiflashi. Ushbu tahlil qarorlar qabul qilishda foydaligi. CVP tahlilidan zararsizlik nuqtasini aniqlashda foydalanish.

Zararsizlik nuqtasi yoki kritik nuqta (Break-Even Point) tavsifi. Foyda (zarar) bu kontributsiya marjini va doimiy xarajatlar o'rtasidagi farq ekanligi.

Boshqaruv hisobida kritik (zararsizlik) nuqtasini hisoblashning metodlari: matematik (tenglama metodi); kontributsiya marjini metodi; grafik metodi. Ushbu metodlarning qo'llanilishi. Kritik nuqtani hisoblash formulasi.

Kontributsiya marjini tushunchasi va uni aniqlash tartibi. Mahsulot birligiga kontributsiya marjini hisoblash. Kontributsiya marjini orqali kritik nuqtani aniqlash tartibi.

Kritik nuqtani summada hisoblash tartibi.

Grafik usulida faoliyat darajasi (ishlab chiqarish hajmi yoki sotish hajmi) bilan daromadlar va xarajatlar o'rtasidagi bog'liqlikni to'g'ri chiziqlar orqali aniqlash. Hosil bo'lgan daromad va xarajatlar chizig'ining kesishish nuqtasi kritik nuqta ekangiligi diagrammalarda ko'rsatib berish.

CVP tahlili Mo'ljaldagi Foydani (Target Profit) olish uchun zarur bo'lgan faoliyat hajmi, tannarxi va sotish narxi, yoki faoliyatning turli darajalarida foyda va tannarx qanday bo'lishini aniqlashga doir axborotlar bilan ta'min etish.

CVPning har bir komponentining boshqasidan mustaqil holda o'zgarishi natijalarini o'rganish.

Doimiy tannarxda va o'zgaruvchan tannarxda o'zgarishlar. Mo'ljaldagi foyda (Target Profit). Mo'ljaldagi foydada kritik nuqta (summada)

Kombinatsion o'zgarish. Soliqlar ta'siri.

Operatsion richag (Operation Beyond). Ushbu ko'rsatkichning tavsifi va xarakterli xususiyatlari. Operatsion richag daromadning foizlarda o'zgarishi foydaning foizlarda o'zgarishiga qanday ta'sir ko'rsatishini tavsiflashi. Operatsion richagni aniqlash formulasi.

Xavfsizlik marjini (Margin of Safety Ratio). Xavfsizlik marjini kompaniyaning kritik nuqtaga nisbatan qancha xavfsiz ishlayotganini tavsiflashi.

Xavfsizlik marjasini summada va koeffitsiyentda ifodalash formulalari.

CVP tahlili jarayonida xavfsizlik marjini ko'rsatkichlaridan foydalanishni amaliy

misollarda ko'rib o'tilishi. Ikkita alternativ holatning hisob-kitoblarini amalga oshirish.
Foyda rentabelligi ko'rsatkichini hisoblashning formulasi.
CVP tahlilida yo'l qo'yilishlar.

7.3-mavzu. Bahoni shakllantirish bo'yicha qaror qabul qilish

Bahoning roli va ahamiyati. Boshqaruv hisobi maqsadlarida baho tushunchasiga ta'rif.
Sotib olish bahosi.

Sotish bahosi sotuvchi uchun sotilayotgan tovar, mahsulot, bajarilgan ish yoki ko'rsatilgan xizmatlar tannarxi hamda uning ustiga qo'yilgan ustamadan, ya'ni foydadan iborat bo'lishi.

Bozor munosabatlari sharoitida korxonalar baho siyosati negizida o'tuvchi omillar: Foydani maksimallashtirish; bozorni egallash (sotuv hajmini oshirish, raqobatda yengib chiqish); barqaror rivojlanishni ta'minlash; erkin raqobat sharoitida sinish va bankrotlik holatiga tushishning oldini olish.

Bahoni shakllantirish bo'yicha to'g'ri qaror qabul qilish bevosita ta'sir qiluvchi omillar: talab va taklif; xarajatlar; raqobat.

Baholarni shakllanishiga bevosita ta'sir qiluvchi ham ichki, ham tashqi omillar.

Bahoni shakllantirishda strategiya (yondashuv): bozorga kirib borish; qaymog'ini olish; mahsulot hayotiyiligi (boshlang'ich holati, o'sish, cho'qqiga chiqish, tushish).

Sotish baholarini belgilash usullari: o'zgaruvchan xarajatlar bo'yicha tannarxni hisobga olish asosida bahoni belgilash usuli; barcha xarajatlarni to'liq hisobga olish asosida bahoni belgilash usuli; bahoni xarajatlarni maksadli hisobga olish asosida belgilash usuli; zararsizlik nuqtasi bo'yicha bahoni belgilash usuli; rentabellik darajasi asosida bahoni belgilash usuli.

Sotish baholarini belgilash usullarining amaliy misollarda qo'llanilishi.

7.4-mavzu. Uzoq muddatli investitsiyalar bo'yicha qarorlar qabul qilish

Kapital quyilmalar to'g'risida qarorlar mazmuni va ahamiyati. Uzoq muddatli investitsiyalar bu loyihalarga kiritilgan investitsiyalar ekanligi. Loyihalarning turlari. Loyihalarni amalga oshirish yo'nalishlari.

Uzoq muddatli investitsiyalarni baholash jarayoni.

Uzoq muddatli investitsiyalarni baholash metodlari: diskontlanmagan metodlar va diskontlangan metodlar.

Investitsiyalarni baholashning diskontlanmagan metodi mohiyati va mazmuni. Qoplash metodida qoplash davrini hisoblash. Amaliy misollar.

Uzoq muddatli investitsiyalarni baholashning diskontlangan metodi mohiyati va mazmuni. Diskontlangan pul oqimi. Investitsiyalarning kelgusidagi qiymati va keltirilgan qiymatini hisoblash tartibi va hisoblash formulalari.

Sof keltirilgan qiymat (NPV) va daromadlilikning ichki stavkasi (IRR) hisoblash tartibi va ushbu ko'rsatkichlar bo'yicha xulosalar. NPV va IRR ko'rsatkichlarini solishtirish. Amaliy misollarda diskontlangan usulni qo'llash va masalaning yechimi bo'yicha xulosalar qilish va boshqaruv qarorlari loyihadini tayyorlash.

Ishchi kapitalga investitsiyalar. Yuqori texnologiyali loyihalarga investitsiyalar.

VIII-BOB. TRANSFERT BAHO HAMDA SEGMENTAR HISOBOT MASALALARI

8.1-mavzu. Transfert bahoni shakllantirish

Transfert bahoga berilgan ta'riflar. Soliq Kodeksida transfert bahoga berilgan ta'rif.

Xorijiy adabiyotlarda transfert bahoga berilgan ta'riflar talqini.

Transfert bohani qo'llash ko'lamini va ahamiyati. Jahon tajribasida transfert bahoning qo'llanilishi va uning ahamiyati. Soliq maqsadlaridagi ahamiyati. Transfert bahosining turlari va shakllantirish tamoyillari.

Xorijiy davlatlar davlat soliq organlari qoshida maxsus transfert baholar nazorati boshqarmalari tomonidan guruh bitimlar nazorati amalga oshirilishi.

O'zaro bog'liq va bir-biriga bo'ysinuvchi subyektlarda transfert baholarni soliq solish nuqtai nazaridan to'g'ri foydalanilganligi tekshirish metodlari: taqqoslama bozor baholari metodi; kelgusi sotish baholari metodi; xarajatlar asosida belgilangan baholash metodi; taqqoslama rentabellik metodi; foydani taqsimlash metodi; xolis baholovchi tomonidan bahoni belgilash metodi.

Transfert baholarini hisoblash usullari: bozordagi baholarga asosan va sarflangan xarajatlarga asosan. Ushbu usullarning amaliy misollarda qo'llanilishi.

Transfert baholarni o'rnatish uslublari

Ishlab chiqarish markazlashtirilgan holda tashkil etilgan sharoitda javobgarlik markazlari o'rnatilgan mahsulot va xizmatlar almashinuvi haqiqiy (normativ) tannarx asosida amalga oshirilishi. Markazlashtirilmagan holda tashkil etilgan ishlab chiqarishlarda javobgarlik markazlari transfert bahoni belgilash xususiyatlari.

Korxona ichidagi uzatuv (topshirish) bahosini tanlash bo'yicha qarorlarning ahamiyati.

Transfert bahoni belgilashdagi asosiy talablar. Amaliyotda korxonalarining bir qismi shartnomaviy bozor bahosidan transfert baho, boshqa bir qismi esa «to'liq tannarx plus foyda» usulidan foydalanishi.

Transfert baho sifatida «smeta tannarxi plus ustama baho»dan foydalanilsa, xomashyo, materiallar, xizmatlar va ish haqi miqdorlari bahosining o'zgarishlariga tuzatishlar kiritish zarurligi.

Amaliyotda transfert baho haqiqiy tannarx plus qo'shimcha foyda tarzida belgilanishi.

Sanoat korxonalarida transfert bahoni belgilashga doir misollar. Bank sohasida transfert bahoning qo'llanilishi.

8.2-mavzu. Korxona segmentar hisoboti

Segmentar hisobotning mohiyati, turlari va tarkibi

Boshqaruv hisobida hisobot tushunchasiga talqinlar. Boshqaruv hisoboti va segmentar hisobot. Segmentar hisobotga berilgan ta'riflar.

Xalqaro moliyaviy hisob amaliyotida segmentar hisobotning turlari, tarkibi, uni tuzish va taqdim etish tartiblari.

14-son BXHS "Segmentar hisobot" standartining mazmuni, ahamiyati va asosiy qoidalari. Atamalar tavsifi.

Ichki boshqaruv segmentar hisobotlarni tuzishning obyektiv zarurati va boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi ahamiyati.

Boshqaruv maqsadida tuziladigan boshqaruv segmentar hisobot korxonalar tomonidan majburiy tarzda tuziladigan moliyaviy hisobotlar bilan bog'liqligi va uning tarkibiy qismi emasligi.

Segmentar boshqaruv hisobotlarning subyektlari va obyektlari, ularda aks ettiriladigan ko'rsatkichlar tizimiga qo'yilayotgan umumiy talablar.

Javobgarlik markazlari. Boshqaruv segmentar hisobotlar tuzilishi lozim bo'lgan javobgarlik markazlari: ta'minot markazi; xarajat markazi; foyda markazi; bosh ofis markaz.

Xalqaro hisob amaliyotida boshqaruv segmentar hisobotni tuzish obyektlari bo'yicha ham yaxlit fikr shakllantirilmaganligi.

Alohida olingan ko'rsatkichlar bo'yicha budjetlar ijrosi to'g'risidagi hisobotlar

korxonaning mos ravishdagi javobgarlik markazlariga kiruvchi bo'limlari tomonidan tuzilishi.

Boshqaruv segmentar hisobotlarga qo'yiladigan talablar. Segmental hisobot konsepsiyalari. Hisobotlarni tuzish tamoyillari. Hisobotlarning o'z vaqtidaligi muhim omil ekanligi.

Boshqaruv segmentar hisobotlari har kunlik yoki har haftalik, oy yakunida berilishi. Korxonalarda haqiqiy qilingan xarajatlar va erishilgan natijalar to'g'risidagi boshqaruv hisobotlarini hisobot davri tugashi bilan qisqa muddatlarda shakllantirish va menejerlarga yetkazish tizimi.

Raqamli iqtisodiyotga o'tish, zamonaviy AKTlarni qo'llash, boshqaruv segmentar hisobotlari formatlari, ularni ichki axborot foydalanuvchilarga yetkazish usullarining o'ziga xos xususiyatlari.

Segmentar hisobotlarni faqat qog'oz shaklida o'rninga hisobotlarni bevosita kompyuter ekraniga turli ranglardagi jadval, diagrammalar, grafiklar ko'rinishlarida taqdim etish.

Boshqaruv segmentar hisobotlar shakl va mazmunan ixcham, optimal bo'lishi, juda ko'p sonli hisob-kitoblarni qamrab olmaganligi kabi talablari.

Boshqaruv segmentar hisobotlariga tushuntirish xatlarida, qilingan tahlil natijalarida mavjud chetlanishlar hisob-kitoblari, sabablari va ochiqlashlar taqdim etilishi.

Boshqaruv segmentar hisobotlarni tuzish va ulardan foydalanish

Boshqaruv segmentar hisobotlarning xarakterli jihatlari.

Xalqaro ta'limotda boshqaruv segmentar hisobot shakllarini tuzish negiziga nazorat qilish tamoyiliga javob berish asos qilib olinishi. Ushbu tamoyilning mohiyati.

Bosh budjet (biznes reja) ijrosi bo'yicha segmentar hisobotni tuzish.

Sotish budjeti ijrosi bo'yicha hisobotni tuzish.

Sotish hajmini ta'minlovchi tayyor mahsulotlar qoldig'i budjeti ijrosi bo'yicha hisobotni tuzish.

Mahsulot ishlab chiqarish budjeti ijrosi bo'yicha hisobotni tuzish.

Ishlab chiqarish rejaasi bajarilishi uchun zarur materiallar xaridi va ular me'yoriy qoldig'i budjeti ijrosi bo'yicha hisobotni tuzish.

Foyda va zararlar ko'rsatkichlari budjeti ijrosi bo'yicha segmentar hisobot.

Hududlar, mahsulotlar kesimida boshqa segmentar hisobotlarni tuzish va taqdim etish tartibi.

Hisobotlar asosida qabul qilinadigan qarorlar loyihalari.

IX-bob. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA BOSHQARUV HISOBINI TASHKIL ETISHNING RIVOJLANISH YO'NALISHLARI

9.1-mavzu. O'zbekiston Respublikasida boshqaruv hisobini tashkil etishning me'yoriy-huquqiy asoslari va rivojlanish yo'nalishlari

Boshqaruv hisobini tashkil etishda me'yoriy-huquqiy hujjatlar.

2016 yil 13 aprelda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risidagi" Qonunning yangi tahriri 22-moddasida "Xalqaro standartlar bo'yicha tuziladigan moliyaviy hisobotga doir talablar moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarida belgilanadi" deb qayd etilishi mamlakatimizda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarining qo'llanilishining qonuniy asoslarini belgilab beradi.

2017 yilda e'tiboran yangi sifat jihatdan ko'tarilishi bosqichiga o'tildi. Moliyaviy hisobot va boshqaruv hisobini rivojlantirishning muhim yo'nalishlari.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevralda PQ-4611 "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" Qarori qabul qilindi. Ushbu Qaror buxgalteriya hisobini xalqaro standartlar darajasiga ko'tarishda muhim ahamiyat kasb etishi.

Boshqaruv hisobini tashkil etish prinsiplari. Aksiyadorlik jamiyatlarida boshqaruv hisobining menejment tizimi. Boshqaruv hisobining tarkibiy strukturasi. Boshqaruv buxgalterlarining funksiyalari va vazifalari.

Tashkilotning boshqaruv hisobi maqsadlarida hisob siyosati.

Boshqaruv hisobi maqsadlarida schotlar rejasi.

Boshqaruv hisobini amaliy qo'llashda tashkilot darajasida tartibga soluvchi hujjatlar to'plami.

III. Amaliy mashg'ulotlarlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Boshqaruv hisobining paydo bo'lishi va tarixiy rivojlanishi. Professional tashkilotlar faoliyati
2. Boshqaruv hisobining menejment tizimida tutgan o'rni hamda qarorlar qabul qilishda ishtiroki
3. Menejmentlik buxgalterlarining professional etikasi
4. Boshqaruv hisobining predmeti va metodi
5. Tannarx hisobi mohiyati va vazifalari. Xarajatlarni turkumlash va ularning hisobi
6. Ishlab chiqarilayotgan mahsulot tannarxi to'g'risidagi hisobot va davr xarajatlari
7. Tannarxning tabiati (Cost Behavior). O'zgaruvchan va doimiy xarajatlar
8. Xarajatlar chiziqli funksiyalari tenglamasi. Xarajatlar funksiyalarini baholash usullari
9. Tannarx elementlarining hisobi: materiallar hisobi
10. Tannarx elementlarining hisobi: mehnat bo'yicha xarajatlar hisobi
11. Ustama ishlab chiqarish xarajatlarni taqsimlashning maqsadi, asosiy mezonlari va yondashuvlari
12. Kosting tushunchasi va turlari. Mahsulot tannarxini buyurtmali kostingi (Job Order Costing) mohiyati va yondashuvlari
13. Mahsulot tannarxini jarayonli kostingi (process costing)
14. Kompleks ishlab chiqarish jarayonida qo'shma va ikkilamchi mahsulot tannarxi
15. Qo'shma tannarxni taqsimlash usullari
16. Ikkilamchi mahsulotlar hisobi. Brak mahsulotlar, ularni qayta ishlash va buzilgan mahsulotlar hisobi
17. Budjetlashtirish (smeta tuzish) va nazorat
18. Qarorlar qabul qilish va relevant axborotlar
19. Bahoni shakllantirish bo'yicha qaror qabul qilish
20. Uzoq muddatli investitsiyalar bo'yicha qarorlar qabul qilish
21. Transfert bahoni shakllantirish
22. Korxona segmentar hisoboti
23. O'zbekiston Respublikasida boshqaruv hisobini tashkil etishning me'yoriy-huquqiy asoslari va rivojlanish yo'nalishlari.

Amaliy mashg'ulotlar multimedia qurilmalari bilan jihozlangan auditoriyada bir akademik guruhga bir professor-o'qituvchi tomonidan o'tkazilishi zarur. Mashg'ulotlar faol va interaktiv usullar yordamida o'tilishi, mos ravishda munosib pedagogik va axborot texnologiyalar qo'llanilishi maqsadga muvofiq.

IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

1. Buxgalteriya ma'lumotlaridan foydalanish. Buxgalteriya ma'lumotlarining qarorlar qabul qilishdagi roli
2. Qiymat zanjiri tahlili va muvaffaqiyatlar kaliti omillari
3. Tashkiliy tuzulma va Boshqaruv hisobi
4. Korxonalarda to'g'ridan-to'g'ri tannarx va bilvosita tannarxning qo'llanilishi
5. Biznes sektorlari va ularning tavsifi
6. Davr xarajatlari. Yalpi marja

	<p>7. Tannarx tizimida VVS (Building – Block Concepts)</p> <p>8. Normal costing va haqiqiy costing</p> <p>9. Buyurtmali kalkulyatsiyada bosh kitob va yordamchi registrlar</p> <p>10. Tannarx hisobida ABC (Activity Based Costing)</p> <p>11. Zaxira menejmenti. JIT (Just – in – Time)</p> <p>12. Qo'shma mahsulot va ikkilamchi mahsulotning bir-biridan farqli jihatlari</p> <p>13. Natural birliklar asosida taqsimlash metodining mohiyati va qo'llanilishi</p> <p>14. Sotish qiymati asosida taqsimlash metodining mohiyati va qo'llanilishi</p> <p>15. Yalpi foyda asosida taqsimlash metodining mohiyati va qo'llanilishi</p> <p>16. Ajralish nuqtasida sof sotish mumkin bo'lgan qiymati asosida taqsimlash usulining mohiyati va qo'llanilishi</p> <p>17. Brak mahsulot, buzilgan mahsulotlarga berilgan ta'riflar va ularni farqlash mezonlari.</p> <p>18. Kontributsiya marjini hisoblash tartibi</p> <p>19. Absorption Costing bilan Variable Costing mahsulot birligining ishlab chiqarish tannarxi o'rtasidagi farq</p> <p>20. Rejalashtirish va budjetlashtirish</p> <p>21. Operativ budjetlar. Moliyaviy budjetlar</p> <p>22. CVP tahlilining metodlari izohi</p> <p>23. Kritik nuqtani hisoblash formulalari</p> <p>24. Baholar bo'yicha qarorlar qabul qilishga ta'sir ko'rsatuvchi omillar</p> <p>25. Zararsizlik nuqtasi bo'yicha bahoni belgilash usulining qo'llanilishi</p> <p>26. Transfert bahoning turlari va uni belgilash uslublari</p> <p>27. Boshqaruv segmentar hisobotlarga qo'yiladigan talablar</p> <p>28. Boshqaruv hisobiga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlar talablari</p> <p>V.Fan bo'yicha kurs ishi (loyihasi)</p> <p>Fan bo'yicha kurs ishi ko'zda tutilmagan.</p>
<p>4</p>	<p>VI. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar)</p> <p>Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Boshqaruv buxgalterlari sertifikatlashtirilishiga qo'yiladigan talablari, Amerikadagi IMA va Buyuk Britaniyadagi CIMA instituti faoliyati, ASSA haqidagi ma'lumotlarga ega bo'lishi; - Boshqaruv hisobining konsepsiyasi, uni kompaniyalar menejment strukturasi tashkil etish asoslari haqida bilishi; - zamonaviy menejment tizimda menejment qarorlarini qabul qilish bosqichlari, ma'lumotlar tayyorlash va menejmentda ishtirok etish tamoyillari; - Boshqaruv buxgalterlari professional etika qoidalarini yoddan bilishi va ularga amal qilish bo'yicha zarur ko'nikmalari o'zlashtirishi; - Boshqaruv hisobi ob'yektlarni aniqlay olishi, ularni tan olish, baholash va tannarxini aniqlash uslublari haqidagi bilimlarga ega bo'lishi; - Boshqaruv hisobining zamonaviy metod, usul, tizimlari va yondashuvlarni bilish va ularni qo'llash bo'yicha amaliy ko'nikmalarni shakllantira olgan bo'lishi; - kompaniya xarajatlarini turli belgilar bo'yicha tasniflay olishi, ular o'rtasida bog'liqlikni belgilash ko'nikmalariga ega bo'lishi; - to'g'ridan-to'g'ri xarajatlar, bilvosita xarajatlar, o'zgaruvchan xarajatlar, doimiy xarajatlar va boshqa turdagi xarajatlarga turkumlash, ularni tan olish, baholash tartib-qoidalarini bilishi; - tannarx drayveri, mahsulot birligiga to'g'ri keladigan o'zgaruvchan xarajatlarni aniqlashda "Yuqori-Past" metodidan foydalana olishi; - tannarxni kategoriyalarga, jumladan to'g'ridan-to'g'ri materiallar, to'g'ridan-to'g'ri mehnat va ustama ishlab chiqarish xarajatlarga tasniflash tartib-qoidalarini o'zlashtirish; - biznes sektorlari xususiyatlarini bilishi hamda ishlab chiqarilgan mahsulot tannarxi to'g'risidagi hisobotni tuza olish ko'nikmalariga ega bo'lishi;

	<ul style="list-style-type: none"> - korxona xarajatlarini $u = a + bx$ to'g'ri chiziqli funksiyasiga joylashtirish, xarajatlarning funksional bog'liqligini belgilash, regressiya tenglamasi usulini qo'llay olish ko'nikmalari va bilimlari; - xaziralarning boshlang'ich tannarxini aniqlay olish, davriy va uzluksiz tizimlarni qo'llay olish, xaziralarning boshlang'ich hisobi va hisob registrlarini, xaziralar kartochkalarini yuritish bo'yicha bilim va amaliy ko'nikmalari; - materiallar va defekt birliklar hisobini yuritish, xarajatlarni minimallashtirish yo'l - yo'riqlarini ishlab chiqish bo'yicha bilimlari; - mehnat haqini hisoblash tizimlari, vaqtbay, ishbay, kombinatsiyalashgan, makofat rag'batlantirish tizimlari, guruh bo'lib moddiy rag'batlantirish tizimlari asosida ish haqini hisoblash, xodimlarga asosiy ish haqidan tashqari to'lovlarni amalga oshirish bo'yicha tajriba va ko'nikmalari; - normativ soatni yo'lga qo'yish, mehnat unumdorligini hisoblash va uni oshirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish bo'yicha bilimlari; - mehnat haqi xarajatlari bo'yicha boshlang'ich hisobi, tabellar va registrlarni yuritish, xodimlarning qo'nimsizligi tahlilini amalga oshirish ko'nikmalari; - ustama ishlab chiqarish xarajatlarini (UICHX) tan olish, tasniflash, ularni taqsimlash bazalari, tasimlash stavkalari hamda xizmat ko'rsatuvchi bo'limlar UICHXlarini taqsimlash usullari, mahsulot tannarxini aniqlash usul va uslublari bo'yicha bilim va amaliy kompetensiyalari; -transfert bahosining turlari va shakllantirish tamoyillari va transfert baholarni o'rnatish uslublari bilishi; Segmentar hisobotning mohiyati, turlari va tarkibi, Boshqaruv segmentar hisobotlarni tuzish va ulardan foydalanish tartibini bilishi; Strategik boshqaruv hisobi bo'yicha amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishi -boshqaruv hisobini tashkil etishning me'yoriy-huquqiy asoslari va rivojlanish yo'nalishlarini bilishi, tashkilotlarda boshqaruv hisobini tashkil etish bo'yicha ko'nikmalarga ega bo'lishi.
5	VII. Ta'lim texnologiyalari va metodlari: <ul style="list-style-type: none"> • ma'ruzalar; • amaliy ishlarni bajarish va xulosalash; • interfaol keys-stadilar; • blits-so'rov; • guruhlarda ishlash; • taqdimotlar namoyishi; • jamoa bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar.
6	VIII. Kreditlarni olish uchun talablar: <p>Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar xaqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oralik nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha yozma ish yoki testni topshirish.</p>
7	Asosiy adabiyotlar: <ol style="list-style-type: none"> 1. С.Н. Ташназаров, К.Б. Уразов, Д.С. Тошназарова. Бoшқарув ҳисоби: Олий ўқув юрғлари таълим йўналиши учун дарслик. –Самарқанд: САМИСИ, 2022. – 448 б. 2. Вахрушина М. А. УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ УЧЕТ -1 Москва, 2014. http://buh.abit.msk.ru/wp-content/uploads/2018/05/Upravlenceskij-uchet-1.pdf 3. Hasanov B.A., Hashimov A.A., Muhametov A.B., Abduvohidov A.A. Buxgalteriya hisobi: Darslik – T.: "Iqtisodiyot dunyosi", 2021. 992 b 4. Ergasheva Sh.T., Abdusalomova N.B. Boshqaruv hisobi. Darslik. – T.: TDIU, 2019. – 180 b.

	<p>5 Horngren C.I., Sundem G.L., Burgstahler D., Schatzberg J.O. Introduction to Management Accounting. Global Edition. 17th edition. — Pearson Education, 2023. — 864 p. — ISBN 978-1-292-41256-6.</p> <p>Qo'shimcha adabiyotlar:</p> <p>1. Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Қонуни. 2016 йил 14 апрель. http://www.lex.uz/acts/2931253.</p> <p>2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтишнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2020 йил 24 февралда ПҚ-4611 сон Қарори.</p> <p>3. F2 ACCA Management Accounting (MA)/ FMA Notes (September 2021-August 2022 exams). OpenTuition. — 154 p.</p> <p>Axborot manbaalari:</p> <p>1. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.</p> <p>2. https://www.imv.uz/ - O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi</p> <p>3. www.soliq.uz - O'zbekiston Respublikasi soliq qo'mitasi</p>
8	<p>Fan dasturi Samarqand iqtisodiyot va servis instituti O'quv uslubiy kengashining 2024-yil 29 avgustdagi 1-sonli yig'ilish bayoni bilan tasdiqlangan. (№ <u>FD-02-02</u>)</p>
9	<p>Fan/modul uchun ma'sul:</p> <p>S.N.Tashnazarov – SamISI “Buxgalteriya hisobi” kafedrası mudiri, prof., i.f.d.;</p> <p>G.A.Djumayeva – SamISI “Buxgalteriya hisobi” kafedrası assistenti.</p>
10	<p>Taqrizchilar:</p> <p>Z.X.Abdullayev - Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti Samarqand filiali ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha direktor o'rinbosari, PhD;</p> <p>S.Isanov - “Mini Max Finance” MCHJ buxgalterlik tashkiloti bosh hisobchisi.</p>